

РОЗВИТОК ЯКОСТЕЙ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

УДК 351.746.1

І. О. Грязнов

Ю. А. Юрченко

Творчість у виконанні службових обов'язків – це якість, без якої є неможливою діяльність офіцера. Творче ставлення до виконання наказу мобілізує знання і досвід офіцера, примушує його з усіх можливих варіантів виконання завдання обрати найбільш оптимальний. Крім прийняття офіцером рішення щодо виконання службових завдань, до актів творчості можна віднести вирішення складних проблем повсякденної службової та педагогічної діяльності: забезпечення готовності до виконання оперативно-службових завдань, формування морально-психологічного клімату в підрозділі і, нарешті, керування поведінкою окремого військовослужбовця, що часом вимагає не меншого мистецтва, ніж, наприклад, керування підрозділом.

На думку М. І. Нещадима, одним із напрямків розвитку системи військової освіти в умовах переходу Збройних сил України на професійну основу комплектування є “забезпечення гармонійного розвитку особистості військового фахівця та його творчої самореалізації” [1, с. 47].

В. В. Райко, досліджуючи процес формування потреби в професійній самореалізації курсантів-прикордонників, одним із показників оцінки досліджуваного процесу визначає “прищеплення навичок самостійної і творчої праці” [3, с. 152].

Аналіз досвіду дій офіцерів в екстремальних ситуаціях службової діяльності надав можливість серед інших визначити проблеми, які стосуються професійної підготовки офіцерів як організаторів охорони кордону. При змінах оперативної обстановки на кордоні найменше відхилення від традиційної схеми шокує офіцера. Він не здатний до творчого, нестандартного мислення та прийняття необхідних рішень.

Характер навчальної інформації, способи її організації і подання впливають на рівень підготовленості офіцерів-прикордонників факультету підготовки керівних кадрів Національної академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ), стимулюють або ускладнюють спілкування офіцерів один з одним, визначають інтелектуальний фон та є одним із засобів управління динамікою творчого розвитку слухачів.

Необхідно зазначити, що ділові ігри, які проводяться зі слухачами факультету підготовки керівних кадрів, базуються на проблемному методі навчання (офіцери отримують тактичне завдання і самостійно приймають рішення в умовах проблемної ситуації). Разом із тим, рівень проблемності на таких заняттях є поки недостатнім, що призводить до шаблону, догматизму, а в офіцерів слабо розвиваються самостійність та навички логіко-аналітичних дій.

Вирішенням проблеми формування творчих якостей у військовослужбовців, урахувавши їх специфічність, займались окремі науковці: Ю. В. Андреев, Т. В. Бунеев, В. В. Гриньков, М. І. Нецадим, В. В. Райко, І. В. Сніцар та ін.

Метою статті є визначення особливостей формування якостей творчої самореалізації в офіцерів-прикордонників.

Найважливішим завданням військово-професійної освіти є створення умов для розвитку творчих здібностей офіцерів, незалежно від їх конкретної військово-професійної спрямованості. До них можна віднести: формування навичок управління підрозділом, використання технічних засобів навчання тощо. Не менш важливим є формування вмінь і навичок аналізу, синтезу, висування гіпотез, передбачення варіантів розвитку подій, системного мислення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків.

У межах традиційного освітнього процесу такі якості не можуть формуватися системно, оскільки кожний викладач по-своєму бачить та вирішує часткові завдання інтелектуального і творчого розвитку офіцерів. Вирішення цього завдання є можливим лише за умов активного використання інноваційних технологій, ігрових та проблемних методів навчання, що

сприяють вивільненню можливостей офіцерів для підвищення інтелектуального рівня, удосконалення професійних компетенції, особистісного зростання, самореалізації особистості.

Людина, обираючи професію, “проекує” свою мотивацію на майбутню професійну діяльність, через яку є можливим задоволення її потреб. Чим більш багатими є потреби людини, тим більш високі вимоги вона ставить до діяльності, але одночасно вона може одержати і більше задоволення від професійної діяльності. Лише людина з широкими життєвими інтересами, різнобічними потребами здатна на натхненну, творчу працю та реалізацію в суспільній діяльності. Отже, у сучасних умовах підготовку офіцерів-прикордонників необхідно здійснювати з урахуванням розвитку творчих здібностей, опираючись на активні форми і методи навчання. Існує необхідність рішуче відмовитись від шаблону в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, оскільки рівень навчання та виховання не повною мірою відповідає сучасним вимогам.

Офіцер повинен відкрити для себе нове, від нього потрібні розумові дії і творчість. Сучасна традиційна підготовка слухачів факультету підготовки керівних кадрів дозволяє їм такі дії здійснити. Як довели результати дослідно-експериментальної роботи, слабким місцем є недостатня підготовленість слухачів до творчої діяльності, недостатня логічна підготовка. Більшість із слухачів, зустрівши такі питання, виявляють розгубленість.

Ефективність професійної самореалізації значною мірою визначається як саморозвитком, так і рівнем вихованості особистості. Водночас часто трапляється, що виховання та навчання являють собою боротьбу проти природного творчого саморозвитку людини. Справжній навчально-виховний процес є водночас і вільним, і необхідним, оскільки це процес саморозвитку. У ньому самодіяльність – неминуче явище. Якщо ж виховання та освіта бувають примусовими, то самодіяльності не існує.

На думку В. В. Райка, у психології є таке поняття, як рівень претензій. Він прямо пов’язаний з особливостями “Я-концепції” людини і завжди значною

мірою визначає соціальну й особистісну межі вчинку, який “дозволяє” собі вчинити людина. З ним безпосередньо пов’язано і те, якої вершини схильна та готова досягти людина у своїй творчості та до якого ступеня вона має намір дійти у своєму професійному зростанні. Ступінь сформованості потреби в професійній самореалізації прямо залежить від рівня претензій майбутнього офіцера. Одночасно за інтенсивністю і стійкістю рівня претензій, за його визначеністю постає “ціна” у вигляді витрат часу, цілеспрямованої праці, відмови від випадкових захоплень, яку людина здатна віддати, щоб як особистість виконати задумане [3, с. 82].

Змістовий компонент професійної підготовки офіцерів-прикордонників складають професійні знання, уміння та навички, а також професійні властивості особистості, що визначають спрямованість навчально-виховного процесу вищого навчального закладу в цілому, формування досвіду творчої професійної діяльності. Професійні знання, у свою чергу, містять військові, спеціальні, педагогічні, психологічні і методичні знання. Останні містять знання етапів та методів науково-педагогічних досліджень, способів добування інформації з наукової літератури і викладення її, знання технологій проведення спостережень, експериментів, пошукового, дослідного й експериментального навчання, знання технологій вимірювання, моніторингу і математичної обробки отриманих даних.

У сучасних умовах змінюється спрямованість військово-професійної освіти, що вимагає застосування адекватних технологій навчання. У процесі впровадження інноваційних технологій ураховуються психологічні механізми організації інноваційних процесів та управління ними. Традиційно проблему впровадження намагаються вирішувати інформаційними засобами (лекції, семінари тощо), але досягненню необхідного результату в цьому випадку перешкоджає відсутність досвіду і виразної мотивації. Інформація сама по собі ще не забезпечує переходу знання в спосіб повсякденної дії. Як внутрішня мотивація може виступати творчий інтерес, характерний для більшості сумлінно працюючих педагогів, але не можна недооцінювати роль мотивів,

пов'язаних із зовнішніми стимулами. Серед них найдійовішими є добре слово та приклад колег, схвалення навчального колективу. Потрібно відзначити, що необхідні в цьому випадку підтримка і схвалення колег багато в чому забезпечуються цілеспрямованою діяльністю командування НАДПСУ, його вмінням стимулювати позитивний вплив колективу на окремого свого члена.

Отже, засвоєння науково-педагогічним складом сутності феномена творчого мислення надає їм можливість виходити на якісно вищий технологічний рівень проектування навчального процесу, що підвищує їх професіоналізм. Під час реалізації заходів, спрямованих на розвиток творчого професійного мислення офіцерів, важливе значення належить діловим іграм, зокрема прийняттю інтелектуальних рішень.

Під час ділової гри практично опрацьовується весь комплекс питань з організації оперативно-службової діяльності й управління органами (підрозділами) під час виконання оперативно-службових завдань. Ділова гра є також засобом моделювання нових умов оперативно-службової діяльності, методом пошуку нових способів виконання оперативно-службових завдань і шляхів вирішення проблемних ситуацій.

Ділова гра – це вища форма підготовки керівного складу й органів управління оперативно-стратегічної, оперативної та оперативно-тактичної ланок, яка передбачає цілеспрямовану і скоординовану роботу учасників гри щодо організації оперативно-службової діяльності й управління органами (підрозділами) під час виконання оперативно-службових завдань.

У Державній прикордонній службі України (ДПСУ) ділові ігри є комплексними заходами оперативної підготовки та проводяться, як правило, за темами, що містять у собі питання готовності до виконання завдань за призначенням, підготовки і ведення оперативно-службових дій, управління на правовій основі органами (підрозділами) ДПСУ під час виконання поставлених завдань та їх всебічного забезпечення.

Метою ділових ігор є:

удосконалення злагодженості й оперативності в роботі начальників та органів управління на правовій основі, навичок персоналу у виконанні своїх функціональних обов'язків під час підготовки та ведення оперативно-службових дій і здійснення всіх видів забезпечення;

перевірка рівня підготовленості та злагодженості органів управління, реальності планів приведення органів ДПСУ у готовність до виконання завдань за призначенням;

перевірка законності застосування правоохоронних і правозастосовних функцій під час здійснення управління органами (підрозділами) охорони державного кордону;

удосконалення методів управління під час виконання завдань з охорони державного кордону;

вироблення варіантів виконання нових завдань або типових завдань у нових умовах обстановки з елементами невизначеності з урахуванням сучасного законодавства;

дослідження нових питань застосування сил та засобів;

розвиток в офіцерів правосвідомості і необхідних морально-психологічних якостей [2, с. 5].

Під час ділових ігор здійснюється розвиток когнітивних та емоційно-вольових компонентів особистості, їхня інтеграція, які надають можливість ефективно здійснювати всі кроки щодо індивідуального і спільного прийняття рішень. Досягнення цих цілей забезпечується шляхом формування навичок вирішення творчих завдань, спрямованих на самореалізацію особистості, до яких віднесено:

досягнення адекватності суб'єктивного відображення проблемної ситуації;

розвиток умінь структурування невизначених проблем та пошуку необхідної для їх вирішення інформації;

формування навичок оцінки елементів імовірнісного середовища з урахуванням багатокритеріальної значущості події;

розвиток здібностей до реалізації багатоваріативного професійного прогнозування;

обґрунтування проміжних рішень із метою оптимізації проведення ділової гри.

Важливе значення для творчого мислення є розвиток інтелектуальних здібностей, спрямованих на відбір найбільш ефективних способів оперативно-службової діяльності. Офіцеру задається лише алгоритм пошуку, завдяки чому створюється реальна можливість знаходити нове, нетрадиційне рішення. Офіцеру надається реальна можливість пошуку, творчого вирішення завдань, прийняття самостійних і відповідальних рішень, постійного самовдосконалення та самореалізації.

Завдання розвитку творчого мислення під час проведення ділових ігор формулюються таким чином:

знайомство офіцерів з основними закономірностями прийняття і реалізації управлінських рішень у професійній діяльності;

усвідомлення помилкових дій, що складають основу неправильно прийнятих рішень, які допускаються в процесі ділових ігор;

підвищення ефективності реалізації власних дій в умовах вирішення розумових завдань;

розвиток прогностичності мислення та професійної компетентності у висуванні гіпотез.

Упровадження ігрових технологій навчання забезпечує:

опанування сучасних методів і засобів розвитку творчої уяви, подолання інерції мислення та його активізацію;

створення педагогічних умов для формування творчого освітнього середовища в НАДПСУ, зокрема можливість роботи офіцерів у мікрогрупах з різним рівнем їх професійної підготовленості;

набуття досвіду вирішення реальних навчальних завдань творчого характеру;

управління процесом пошукової пізнавальної діяльності з урахуванням рівнів проблемного навчання як науково-педагогічним складом, так і кожним офіцером.

Під час ділових ігор у слухачів НАДПСУ формуються навички дослідницької діяльності та творчості. Проблемне навчання безпосередньо пов'язано з творчістю. Творча діяльність завжди супроводжується зацікавленістю в результатах, високим емоційним настроєм. Навчальний процес завжди супроводжується позитивними емоціями. Тому офіцерів факультету підготовки керівних кадрів важливо починати навчати на високому інтелектуальному рівні вже на першому курсі. Коли вони відчують, що знань бракує, у цей час слід давати додаткові загальні знання, зміст яких слухачі повинні з'ясувати самі.

Отже, творча самореалізація є могутнім чинником розвитку особистості. Засоби, які використовуються під час ділових ігор, спрямовано на усвідомлення та подолання внутрішніх і зовнішніх бар'єрів, що розвивають творче мислення, заміну звичайних схем зв'язків на незвичайні, розвиток спонтанності, створення умов для оптимізації інтуїтивних компонентів мислення.

Важливе значення в розвитку творчої самореалізації офіцерів-прикордонників має діагностичний компонент. Професійна діагностика передбачає вивчення властивостей особистості, творчих можливостей та рівня готовності до оперативно-службової діяльності. З діагностичною метою під час дослідження застосовувався моніторинг, спрямований на відстеження процесу особистісного і професійного розвитку офіцерів. Він містив діагностику, прогнозування та корекцію розвитку творчих якостей і проводився шляхом спостереження, опитування на підставі аналізу письмових або усних відповідей на стандартні, спеціально підготовлені запитання.

Важливе значення має оцінка офіцерами власних можливостей творчої самореалізації. Приступаючи до формування оцінних здібностей, педагоги

НАДПСУ усвідомлюють роль офіцерів у процесі їх морального становлення. Моральні переконання прямо пов'язано з розвитком оцінних здібностей офіцерів. Щоб судити про мотиви та вчинки інших, потрібно адекватно їх сприймати в процесі спільної діяльності і самокритично оцінювати власні можливості. Від ступеня розвитку оцінних здібностей залежить ефективність самовиховання, вони визначають перспективи, цілі та завдання, які ставлять перед собою офіцери щодо вдосконалення своєї особистості, саморозвитку і самореалізації. Під оцінними здібностями в нашому випадку розуміється комплекс спеціальних умінь та навичок, що виявляються в спілкуванні і спільній продуктивній діяльності та спрямовані на обґрунтування думки з приводу підсумків діяльності інших. Керуючись таким методологічним положенням, педагоги НАДПСУ систематично включають офіцерів у діяльність, пов'язану з оцінкою і самооцінкою. Вони пишуть відгуки, складають рецензії, анотації, аналізують, оцінюють та редагують результати творчої діяльності слухачів під час проведення ділових ігор.

Отже, професійна діяльність офіцерів-прикордонників під час проведення ділових ігор за своєю суттю виключає стереотипні стратегії з урахуванням унікальності ситуації й особистості кожного офіцера. Тому офіцер під час розвитку якостей творчої самореалізації здійснює розвиток креативності свого мислення, гнучкості, рухливості, пластичності та оригінальності його. У процесі ділових ігор основна увага приділяється здатності до генерування ідей, що відрізняються нестандартністю й оригінальністю, і вмінню втілювати їх відповідно до ситуаційних вимог. Звідси надзвичайно важливим є створення сучасних педагогічних технологій, які будуть продуктивними у професійній підготовці офіцерів-прикордонників під час проведення ділових ігор, що необхідно вважати напрямком подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Нещадим, М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04

“Теорія і методика професійної освіти” / М. І. Нещадим ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2004. – 56 с.

2. Підготовка і проведення ділових ігор та управлінських тренінгів в органах управління Державної прикордонної служби України : тимчасова настанова / [Потомський Ю. В., Рудник М. В., Мисик А. Б., Залож В. В. та ін.]. К. : Вид-во НАДПСУ, 2007. – 104 с.

3. Райко, В. В. Педагогічні умови формування потреби в професійній самореалізації курсантів-прикордонників : дис. ... кандидата пед. наук : 21.07.03 / Райко Валерій Вікторович. – К., 2003. – 216 с.